

КАПІТАН Л.І.

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ “РАДЯНІЗАЦІЇ” ЗАКАРПАТТЯ: ВЛАДА ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ

Висвітлюються аспекти нищівного впливу кампанії ідеологічного контролю інтелектуальної свободи інтелігенції Закарпаття з боку влади в умовах “радянзації”. Автор наголошує, що у повоєнні роки система моральних настанов науково-педагогічної інтелігенції Закарпаття була в прямій залежності від лінії ВКП(б) і ці процеси в 40-50-х роках ХХ ст. на теренах всієї УРСР мали не лише згубні наслідки для науково-педагогічної інтелігенції, а й затримали розвиток вітчизняної наукової думки, збіднили українську національну культуру.

Друга світова війна та повоєнний період займають особливе місце серед епохальних подій ХХ ст. Процеси, започатковані в ці часи, на десятки років наперед визначили напрями розвитку духовного життя українського суспільства, вплинули на світоглядні позиції всіх соціальних груп. В контексті перебудови на радянський лад культурного життя, насамперед системи освіти, особливий інтерес сталінського керівництва викликала інтелігенція. Об’єктивне дослідження цих історичних подій необхідне, адже протягом тривалого періоду історична наука замовчувала морально-психологічні наслідки війни та повоєнних років для українського суспільства в цілому і науково-педагогічної інтелігенції зокрема, а саме від інтелігенції значною мірою залежало, які пісні співає народ, які звичаї і традиції він культивує, яких суспільно-політичних поглядів дотримується [16, с.3].

Актуальності піднятій проблемі додає також і той факт, що в сучасній Україні, коли проходять трансформаційні зміни, спрямовані на розбудову держави, зростає значення регіональних спільнот, серед яких має свою специфіку і Закарпаття.

Зміни в суспільно-політичному житті українського суспільства, які вивели його на шлях розбудови незалежної демократичної держави, безумовно змістили наголоси в інтерпретації вітчизняними істориками подій і заходів влади повоєнного періоду. Варто виділити праці, в яких значна увага присвячена висвітленню політичної історії сталінської тоталітарної системи, тобто тих умов, в яких довелось діяти науково-педагогічній інтелігенції [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 18, 21]. Окремо слід виділити праці Т.Марусик [16], М.Ільницького [12], Я.Дашкевича [9], О.Ріпко [17], С.Сворака [19], В.Яремчука [22], Б.Яроша [23], в яких науковці досліджували суспільно-політичні реалії західного регіону України, місце, роль та значення у них науково-педагогічної інтелігенції в 40-50-х роках ХХ ст.

Метою даної наукової розвідки є висвітлення політико-адміністративного тиску влади на науково-педагогічну інтелігенцію Закарпаття повоєнного

Капітан Лариса Іванівна - кандидат історичних наук, доцент, декан заочного факультету Мукачівського державного університету.

періоду як одного з елементів національної політики СРСР, яка планомірно велась в Україні, особливо щодо інтелігенції.

Гуманітарний аспект наслідків "радянзації" Західної України визначався значною мірою сутністю офіційної політики в сфері духовного життя суспільства. А вона відповідала формулі 20-30-х років: партійно-державна монополія на розвиток освіти і культури. Підпорядкувавши своєму безпосередньому контролю майже всі освітні, наукові, культурні й ідеологічні установи, влада в післявоєнний період ініціювала розбудову духовного життя у Західній Україні в потрібному для себе напрямі.

Інтелігенція очікувала, що після завершення Другої світової війни відбудеться пом'якшення режиму. Проте, лібералізація її морально-психологічних поглядів не співпала з лінією партії. В атмосфері загального піднесення, ейфорії від перемоги владні структури одразу приступили до "виховання" та "перевиховання" саме викладацької еліти.

Науково-педагогічна інтелігенція в післявоєнний період не була однорідною соціальною групою і це визначило амплітуду відношень до влади: одна частина почала пристосовуватися до обставин, друга - служити владі, третя - вдало приховувати в собі неприязнь. У березні 1946 р. відбувся XIII пленум ЦК ВКП(б), який розглянув питання "Про підготовку, добір та розподіл керівних партійних і радянських кадрів в українській партійній організації". З доповіддю виступив М.Хрущов, який заявив: "Одним з найнебезпечніших залишків капіталістичної психології є залишки буржуазно-націоналістичної ідеології, які необхідно якнайскоріше викоринити" [16, с.18].

Інтелігенція західних областей УРСР, недовіра до якої визначала сталінську кадрову політику на західноукраїнських землях у повоєнний період в цілому і на Закарпатті зокрема, була під особливо пильним наглядом. Радянська влада розцінювала місцеву інтелігенцію як натхненника українського буржуазного націоналізму, носія національної самосвідомості. Заходи сталінського керівництва спрямовувалися на перевиховання, насамперед, педагогічної інтелігенції цього регіону різними методами: від навернення на свій бік до ідеологічних переслідувань, системного залякування.

Аналіз архівних матеріалів дає змогу стверджувати, що владні структури не одразу після завершення війни почали активізувати "каральні акції" проти "неблагонадійних осіб". Наступ розпочався після 1947 р.

Каталізатором у боротьбі з інтелігенцією стало прийняття постанови ЦК КП(б)У від 15 вересня 1947 р. "Про покращення викладання і політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах". Було вирішено "переглянути професорсько-викладацький склад вузів, особливо кафедри суспільних наук, звільнивши від роботи відверто неблагонадійних, відомих своїм ворожим ставленням до радянської влади. Встановити суворий контроль і нагляд за виступами та викладацькою діяльністю осіб, які не бажають переозброїтись, і викритих у протягуванні ворожих теорій та концепцій, позбавляти можливості вести викладацьку роботу, виступати з лекціями і статтями в пресі" [20, ф.1, оп.70, спр.824, арк.9]. Відмічалось, що для ліквідації цих недоліків потрібна гостра критика, незважаючи на особистості [20, ф.1, оп.70, спр.559, арк.17].

В Ужгородському державному університеті на партійних зборах з приводу Постанови ЦК КП(б)У "Про стан парторганізації в Київському

університеті ім. Т.Шевченка” комуністи, підкреслюючи значні недоліки в керівництві з боку партбюро, наголосили, що “со стороны студентов наблюдаются элементы чуждой идеологии”, а “со стороны преподавательского состава еще не изжиты элементы аполитичности, делячества и кастовой замкнутости” [10, ф.1, оп.1, спр.377, арк.7-9].

На виконання Постанови Ради Міністрів від 27 липня 1948 р. “О состоянии и мероприятиях по улучшению научно-исследовательской работы в вузах УССР” наказом №167 від 4 серпня 1948 р. передбачалося “развернуть на кафедрах и Ученых советах деловую критику научных работ, сосредоточить внимание на сути исследований, их идейно-политическом характере, борьбу с низкопоклонством и раболепием перед иностранщиной, безидейностью и аполитичностью” [10, ф.1, оп.1, спр.593, арк.7-14].

У всіх вищих навчальних закладах України була створена і функціонувала “підсистема страху”, що базувалася на постійних “проробках” і “чистках”. Упродовж 40-50-х років ХХ ст. будь-яка вільна думка, яка йшла врозріз із офіційною ідеологією, оцінювалася як “буржуазна” і “контрреволюційна”. На університетських і факультетських партійних зборах, засіданнях кафедр і рад факультетів, зборах викладацького складу, різноманітних “нарадах” та “засіданнях” викривалися і засуджувалися “носії ворожої ідеології” серед професорсько-викладацького складу.

Ідеологічні кампанії носили в основному загальносоюзний характер. Вони розроблялися згідно із вказівками ЦК ВКП(б), спускалися згори до республіканського керівництва, яке розробляло власні постанови і рішення, які мали чітко виконувати обласні партійні організації. Неухильному контролю підлягали навчальні плани, програми, підручники. В практику вводилося постійне стенографування лекцій [10, ф.1, оп.1, спр.377, арк.47]. З метою насадження сталінської ідеології посилилася моральна обробка, насамперед професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів та науковців.

У зв’язку з закритим листом ЦК ВКП(б) по справі Ключової і Роскіна Закарпатський обком КП(б) розробив цілу програму дій. В рамках цих заходів в Ужгородському державному університеті були проведені закриті збори первинної парторганізації. Зібрання, яке попередньо “готував” лектор обкому, пройшло за загальноприйнятим на той час сценарієм. Виступали “свідомі” члени партії, піддаючи критиці викладачів, які, будучи “вихованцями” університетів буржуазних держав, де їм і привили буржуазну ідеологію, в своїй практичній роботі припускаються помилок і навіть не прагнуть їх усувати. Критичні зауваження стосувалися випускників університетів Праги. Комуністи вказали на необхідність поліпшення ідейно-виховної роботи серед студентів та викладачів вузу, щоб створити атмосферу “нетерпимости к чуждой идеологии и ее носителям” [10, ф.1, оп.1, спр.377, арк.54-57].

У резолюції партійних зборів Ужгородського державного університету по закритому листу ЦК ВКП(б) наголошувалось, що в університеті мають місце факти “низкопоклонства перед Западно-Европейской буржуазной наукой и культурой” і прояви буржуазно-націоналістичної ідеології через “протаскивание ее в преподавание истории Украины” [10, ф.1, оп.1, спр.377, арк.63-64]. Подібні заходи проходили майже у всіх вузах країни. Так, на зборах викладацького складу Чернівецького державного університету

значалося, що "тов. Ваньков Г.В. в період роботи в університеті проявив себе політично не зовсім доляльним. Виступав проти колективізації селянських господарств на Буковині, пропонуючи шлях земельних товариств. Лекції читає на недостатньо високому теоретичному рівні. Може бути звільнений за невідповідні вимоги до робітників Вищої школи" [20, ф.1, оп.70, спр.978, арк.6-8].

Особливий контроль і нагляд було встановлено за тими викладачами, які, на думку ідеологічного керівництва, могли знаходитися під впливом "ворожої ідеології", адже вони могли "спотворити" ідеологію партії у молодіжному студентському середовищі. Щоб отримати можливість працювати за певних умов, науково-педагогічна інтелігенція мала "ідейно роззброїтися і переродитися". Стосовно історичної науки особливу увагу радянські ідеологи звертали на боротьбу з "прихильниками школи Грушевського", адже, на їх думку, "концепція Грушевського - зняряддя в руках реакції в боротьбі проти Радянської України, в боротьбі проти Радянського Союзу... Грушевський - це видатний і замаскований шпигун німецької воєнщини ще з 1914 р., який відкрив шлях німецькому імперіалізму на Україні" [20, ф.1, оп.70, спр.559, арк.12-14].

Використовувався на Закарпатті й випробуваний у довоєнний період метод відсторонення від викладацької діяльності так званої "старої імперської професури". Засуджені ідеологічно шкідливі позиції історика П.Сміяна стали причиною звільнення його з посад декана історичного факультету, завідуючого кафедрою історії народів СРСР Ужгородського державного університету. Науковець викликав гнів владних структур тим, що допустив подвійну помилку, тобто "стоит на позиции школы Грушевського о безбуржуазности украинского народа", а також "игнорирует решающую роль братской помощи великого русского народа и роль В.И.Ленина и И.В.Сталина в освобождении Украины от немецких оккупантов в 1918 году". Його стаття "Украинские буржуазные националисты - враги украинского народа" в 34 номері газети "Молодь Закарпаття" стала причиною подання секретарю ЦК КП(б)У Литвину інформації "О некоторых фактах проявления враждебной идеологии в Закарпатской области".

На думку партійних ідеологів, історик зігнував істотний момент в історії українського націоналізму - їх переродження в українсько-німецьких націоналістів, в агентуру гітлерівського режиму, англо-американської реакції, "поджигателей новой мировой войны". Редакторів газети, в якій було опубліковано статтю, за рішенням бюро обкому оголошено догану. В доповідній записці секретарю ЦК КП(б)У секретар обкому партії зазначав, що секретар обкому комсомолу, який, підписавши рецензію на політично-шкідливу статтю, допустив політичну близькозорість, і це переконливо свідчить про неможливість подальшого його перебування на посаді [10, ф.1, оп.1, спр.346, арк.22].

Ф.Потушняк, викладач кафедри археології та етнографії Ужгородського державного університету, член союзу радянських письменників та П.Лінтур, заввідділом мистецтва Закарпатського облвиконкому, які виступили на захист колеги, теж стали об'єктами нищівної критики і були звинувачені в епігонстві реакційно-ідеалістичної філософії мракобісся та містицизму [10, ф.1, оп.1, спр.377, арк.13-17].

Цю тенденцію можна було спостерігати в усіх вищих навчальних закладах України. У 1950 р. професор Харківської консерваторії Комаренко був звільнений через те, що працював директором консерваторії в період тимчасової німецької окупації Харкова [20, ф.1, оп.41, спр.210, арк.183]. У Чернівецькому державному університеті того року звільнили з роботи 4 співробітників, які проживали на окупованій території. Всього ж в університеті серед викладацько-професорського складу проживало на окупованій території 47 осіб, і було намічено до звільнення ще 18 викладачів [20, ф.1, оп.70, спр.978, арк.2]. Уже наступного року згідно з довідкою Чернівецького університету, направленою начальникові головного управління університетів Міністерства вищої освіти СРСР 28 червня 1948 р., серед професорсько-викладацького складу навчального закладу нараховувалося 39 політично неблагонадійних осіб, які під час війни проживали на тимчасово окупованій території. Це стало причиною звільнення 18 осіб, а саме: Б.Шульги, В.Слюсаренка, Є.Глуховцева, М.Клименко, М.Петриченко, Х.Дидковської, Г.Ванькова, І.Колесника, Є.Марковського, І.Василяшка та інших [20, ф.1, оп.70, спр.887, арк.1-10].

Повсюдно проходили загальноміські збори інтелігенції, які повинні були накреслити шляхи боротьби з неблагонадійними кадрами. На цих заходах партійні функціонери піддавали гострій критиці тих, хто в своїй діяльності “проявляли аполітичність, буржуазний об’єктивізм, елементи націоналізму, низькопоклонство перед буржуазним Заходом” [20, ф.1, оп.70, спр.1842, арк.12-13].

1 серпня 1947 р. в Ужгороді відбулися загальноміські збори інтелігенції, участь в яких, незважаючи на те, що професорсько-викладацький склад університету, вчителі шкіл, службовці та “учасники важливих політичних заходів (хлібозаготівлі)” знаходились у відпустках, взяли близько 400 чоловік. Виступ П.Лінтура, заввідділу мистецтва облвиконкому, письменника, був сприйнятий партійним чиновником (заввідділом пропаганди і агітації міському КП(б)У) як такий, що мав характер необґрунтованих звинувачень проти редакцій друкованих органів обкому КП(б)У, в яких ніби-то “решающее слово по вопросам литературы и истории присвоили себе люди, якобы не компетентные и даже не честные”, і мав на меті “доказать интеллигенции города несуществующие гонения против местных писателей”.

Такий виступ був дуже небезпечний і неминуче вів до “разжигания антагонизма между местной интеллигенцией и приехавшей из восточных областей СССР”. Звичайно, були виступи, в яких звучала гостра критика творчості письменників Закарпаття - Ф.Потушняка, Патрус-Карпатського, Лінтура, які “стоять на перешкоді в благородному та патріотичному прагненні трудящих Закарпаття”. Завкафедрою української літератури Ужгородського університету зазначив, що Ф.Потушняк “не крокує з народом і до цих пір знаходиться в полоні буржуазної ідеології, не звільнився від вантажу своїх старих грубих помилок націоналістичного змісту”. Збори відіграли “большую воспитательную роль, но недостаток в том, что писатели не признали своих ошибок и разыграли роль незаконно обвиненных”.

Метою зборів було “мобілізувати інтелігенцію міста на боротьбу за підвищення свого ідейно-політичного рівня, викриття ідеологічних помилок і зокрема буржуазного націоналізму”.

Проте серед присутніх було досить багато “местных товарищей, еще недостаточно овладевших марксистско-ленинской наукой”, що зумовило ідеологічно не зовсім запланований зміст окремих промов [10, ф.1, оп.1, спр.377, арк.49-52; спр.390, арк.36-42]. На подібних вересневих зборах, де були присутні 520 осіб, враховуючи упущення, вже “были намечены выступающие, выступления проверены отделом пропаганды”, результатом жвавого обговорення стала резолюція, в якій підкреслювалась “необходимость вооружения интеллигенции марксистско-ленинской теорией, устранение недостатков в преподавании истории Украины в вузах и школах” [10, ф.1, оп.1, спр.384, арк.28-30].

Заклики “вести непримиренную борьбу с космополитизмом, низкопоклонством перед западной культурой, ликвидировать недооценку деятельности радянської науки та культури в розвитку світової цивілізації” на практиці обернулися фактичною забороною на використання ворожих, ідеологічно шкідливих праць, творів - доробку науковців, літераторів, які йшли в розріз з офіційною ідеологією. Цензура стала вагомим чинником забезпечення “ідейної чистоти” та впровадження принципів марксистсько-ленінської методології.

Упродовж 40-50-х років ХХ ст. ці принципи “успішно” втілювалися в життя на Закарпатті. Будь-яка вільна думка, яка йшла врозріз із офіційною ідеологією, оцінювалася як “буржуазна” і “контрреволюційна”. З серпня 1945 р. за дорученням ЦК КП(б)У почалася організація органів цензури в Закарпатті, яких на той час тут зовсім не було. В 1946 р. за рішенням Закарпатського обласного комітету партії було створено комісію в складі 8 чоловік для “очищення літературних фондів від фашистської, націоналістичної та другої шкідливої літератури” [10, ф.1, оп.1, спр.390, арк.18-19]. Найбільш небезпечними з точки зору поширення антирадянської та взагалі шкідливої літератури влада вважала церковні, монастирські бібліотеки та бібліотеку греко-католицького єпископа, який в Закарпатті мав чималу єпархію.

У 1947 р. здійснили черговий перегляд бібліотечних книжкових та журнальних фондів із вилученням літератури, яка не відповідала спеціальній постанові ЦК КП(б)У про покращення викладацької і політико-виховної роботи у вищих навчальних закладах [20, ф.1, оп.70, спр.733, арк.3]. Всі газети, книги та інша друкована продукція були охоплені попереднім цензорським контролем.

У період з 11 по 17 червня 1947 р. за вказівкою обкому КП(б)У Облліт провів величезну роботу з перевірки бібліотек. Було вилучено 120 тисяч 81 примірник, з яких 9 тисяч 881 примірник вилучено із церковних та монастирських бібліотек. Всі вилучені екземпляри - “це видання українсько-національних націоналістів - “Просвіти”, “Вісника”, “Культурно-просветительського общества им. Духновича”, угро-руські видання, в яких брудна лайка проти Радянського Союзу, фашистська пропаганда, вихваляння націоналістів”. Повторна перевірка бібліотеки Мукачівського монастиря дала можливість “в келіях і підвалах виявити шкідливу літературу - твори В.Андрієвського “З минулого, від гетьмана до директорії” (Берлін, 1923), М.Андрусяка “Історія України” (Прага, 1941) та видання “Вісника” з портретом Тютюнника [10, ф.1, оп.1, спр.390, арк.26-29]. Після обстеження

наказом начальника Головліту УРСР начальнику Закарпатського Облліту було оголошено подяку “за успішне очищення літературних фондів від ворожої літератури” [10, ф.1, оп.1, спр.390, арк.20].

Впродовж усього періоду комуністичного панування науково-педагогічна інтелігенція, яка в усі часи і в усіх народів відіграє особливу роль, формуючи майбутнє покоління - інтелектуальну еліту країни, зазнавала особливої пильності влади. Радянські ідеологи саме на професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів покладали обов'язок формувати молоде покоління і тому застосовували найрізноманітніші методи політико-адміністративного тиску, морально-психологічного контролю.

На підставі аналізу архівних матеріалів автор приходять до висновку, що в ході “радянзації” суперечливі й інколи незрозумілі в своїй непослідовності заходи влади роздвоїли свідомість краян. Найбільше ці процеси зачепили науково-педагогічну інтелігенцію, у значної частини якої розвилися такі якості, як максималізм, конформізм (політичний і моральний), соціальна апатія, а в іншій утвердилися прагнення до творчої діяльності. З одного боку - вони були щасливі усвідомленням визволення від фашистського режиму, з іншого - з'явилась недовіра, розчарування, а згодом і страх перед владою, яка формувалась за зразками сталінського тоталітарного режиму.

Отже, у повоєнні роки система моральних настанов науково-педагогічної інтелігенції Закарпаття була в прямій залежності від лінії ВКП(б), освітньої політики держави і кампанії ідеологічного контролю інтелектуальної свободи. Науково-педагогічна інтелігенція краю, як і в цілому в Україні, зазнавала морального терору, що згубно позначилося на її морально-психологічному стані, а це, в свою чергу, збіднило українську національну культуру, затримало розвиток вітчизняної наукової думки.

1. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946-1980 рр.) // Україна крізь віки / Володимир Баран, Віктор Даниленко. - В 15 т. - Київ: Альтернатива. - Т.13.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз (у 2-х кн.) / Іван Григорович Білас. - Київ: Либідь - Військо України, 1994. - Кн.1. - 432 с.; Кн.2. - 688 с.
3. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.). Джерелознавче дослідження / Сергій Білокінь. - Київ, 1999. - 447 с.
4. Бортніков В.І., Пархом'юк А.І. Нариси історії органів державної влади та місцевого самоврядування на Волині (1944-2009 рр.): монографія / Валерій Іванович Бортніков, Анатолій Іванович Пархом'юк. - Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. - 384 с.
5. Винниченко І. Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, вислання / Ігор Іванович Винниченко. - Київ: Видавництво “Рада”, 1994. - 125 с.
6. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття / Ярослав Грицак. - Київ: Генеза, 1996. - 360 с.
7. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / Віктор Михайлович Даниленко, Георгій Володимирович Касьянов, Станіслав Владиславович Кульчицький. - Київ: Либідь, 1991. - 340 с.
8. Данилюк Ю.З., Бажан О.Г. Опозиція в Україні (друга половина 50-х - 80-ті рр. ХХ ст.) / Юрій Зіновійович Данилюк, Олег Григорович Бажан. - Київ: Рідний край, 2000. - 616 с.
9. Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його львівською школою за радянських часів / Ярослав Дашкевич // Український історик. - 1996. - №4. - С.88-142.
10. Державний архів Закарпатської області.
11. Зайцев Ю. Дисиденти / Юрій Зайцев // Молодь України. - 1995. - 21, 23, 24, 28 березня, 4, 6, 11 квітня.

12. Ільницький М. Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття / Микола Миколайович Ільницький. - Львів: Місіонер, 1999. - 212 с.
13. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 - 80-х в Україні / Георгій Володимирович Касьянов. - Київ: Либідь, 1995. - 222 с.
14. Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті роки) / Георгій Володимирович Касьянов, Віктор Михайлович Даниленко. - Київ: Наукова думка, 1991. - 95 с.
15. Курносів Ю. Інакомислення в Україні (60-ті - перша половина 80-х років ХХ ст.) / Юрій Курносів / Відп. ред. В.М. Даниленко. - Київ: Ін-т історії України НАН України, 1994. - 220 с.
16. Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40 - 50-ті рр. ХХ ст.) / Тамара Володимирівна Марусик. - Чернівці: Видавництво "Рута", 2002. - 463 с.
17. Ріпко О. У пошуках страченого минулого: ретроспектива мистецької культури Львова ХХ ст. / Олена Ріпко. - Львів: Каменяр, 1995. - 286 с.
18. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні (середина 1950-х - початок 1990-х років) / А.М. Русначенко. - Київ: Вид-во ім. О.Теліги, 1998. - 720 с.
19. Сворак С. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944-1964 рр.) / Степан Сворак. - Київ: Правда Ярославичів, 1998. - 240 с.
20. Центральний державний архів громадських об'єднань України.
21. Шаповал Ю. Людина і система (Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні) / Юрій Іванович Шаповал. - К.: Ін-т нац. відносин і політології, 1994. - 271 с.
22. Яремчук В.Д. Становлення та розвиток радянської освітньої політики на західноукраїнських землях у 1939-1940 рр. / В.Д. Яремчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2010. - №3. - С.3-12.
23. Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях: 30-50-ті роки ХХ ст. (історико-політологічний аспект) / Б.О. Ярош. - Луцьк: Надстир'я, 1995. - 176 с.

Капитан Л.И.

Етнонациональный аспект "советизации" Закарпатья: власть и интеллигенция

Освещаются аспекты сокрушительного влияния идеологического контроля интеллектуальной свободы интеллигенции Закарпатья со стороны власти в условиях "советизации". Автор подчеркивает, что в послевоенные годы система моральных установок научно-педагогической интеллигенции Закарпатья находилась в прямой зависимости от линии ВКП(б), и эти процессы в 40-50-х годах XX века на просторах всей УССР привели не только к губительным последствиям для научно-педагогической интеллигенции, но и задержали развитие отечественной научной мысли, обеднили украинскую национальную культуру.

Kapitan L.I.

Ethno-national dimension of "sovietization" in Transcarpathia: power and intelligence

Destructive influence of campaign for the ideological control of intellectual freedom intellectuals of Transcarpathia which was part of the national Sovietization policy is examined. Author empathizes that in the postwar period system of moral beliefs of scientific and pedagogic intellectuals of Transcarpathia depended on the guidelines of the All-Union Communist Party of Bolsheviks and these processes in the 1940-50s in the whole Ukrainian SSR had ruinous affect on the scientific and pedagogic intellectuals and they also hindered development of native science, impoverished national culture.